

POT (212) *sb m*

o jasne.

sg *N* pot (55). ◇ *G* potu (39). ◇ *D* potowi (5). ◇ *A* pot (43). ◇ *I* potem (42); -em (1), -em (7), -
(e)m (40). ◇ *L* pocie (27). ◇ *V* pocie (2). ◇ *pl N* poty (2). ◇ *A* poty (7).

Sł stp, Cn notuje, Linde także XVII - XVIII w.

1. *Wydzielina gruczołów potowych; sudor Murm, Mymer¹, Vulg, PolAnt, Mącz, Modrz, Calep, Cn; hircus, odor, virus Mącz (206) : Murm 64; Mymer¹ 23v; POwiedaią iż wełz zciała fie rodzi/ [...] Albo też z potu/ nieczęłtego mycią/ zwłafzcza w ludziech podróźnych. FalZioł IV 16c; Kamień bezaar pomaga [...] kiedy nim pomaże ranę kiedy kogo wkąfi czo iadowithego, thedy [...] wypadza iad przez poth FalZioł IV 49c; zciłnione w dziureczkach ciało/ ani potu/ ani pari z siebie: nie wypufzcza FalZioł V 27v, *2v, *3, *4v, I 24a, 52d (23); GlabGad E6, K4; Tegoż roku był wielki mor w Niemcech/ ták iż kto fie rozniemogł od godziny do godziny żyw niebył/ iefli potem albo wracánim onego iádu niezbył. BielKron 206v; KwiatKsiąż M2; Sudore fluere, Poćyc fie áz ná dół pot ípada/ álbo w kąpieli leżeć od potu. Mącz 132a; Virus alarum, Podpáfzy pot. Mącz 499b, 84d, 156d, 427a [2 r.], 499b; iż íye potowi s trudná kto bronić ma/ gdyż przezeń/ pozbywa ciáło zbythnich wilgości SienLek 136v, 20 [2 r.], 21, 100v, 135, 136v [2 r.] (77); BielSpr 5; Bywáło też y wtem v ítarych ludzi ćwiczenie/ że żołnierze kąpáli fie w rzekach [...] nietylko dla omycia ciáła z brudu y z potu/ ále też áby fie wczyli pływać. ModrzBaz 111 v; Oczko 20v, 28v, 29 [3 r.]; Calep 1025b; GórnTroas 37; LatHar 273; O poftoyże zły duchu/ zgrzeiefz fie w vbierze W tákim/ wnetzeć pot będzie ná tey twoiey íkorze. ZbylPrzyg A4v.*

pot czyj, czego [w tym: G sb i pron (5), pron poss (1)] (6): pocye oblycza kriftowe^{go} vfdrow mya. BierRaj 20; OpecŻyw 101v; Pot wízytkiego ciáła w chorym dobry znak SienLek S[ss]3; LatHar 719; WujNT Luc 22/44; KlonWor 75.

W porównaniach (3):

~ Jako comparandum (2): sftał fie pot iego [modłącego się Jezusa]/ iáko kropie krwi/ pędem ściekáiácey na ziemię. LatHar 719; WujNT Luc 22/44.

Jako comparatum (1): Powiedaią íže Zywicza íefth iakoby pot wypływaiący z fołnowego drzewa FalZioł III 28d. ~

W charakterystycznych połączeniach: pot obfity (2), podpaszy, silny (2), wielki (2), zbytni (4); pot Jezusa, oblicza Krystowego (2), wszytkiego ciała (po ciełe) (2); potu bronić, kłocie, popędzić; nacierać się [czym] dla potu; skłonny do potu (2); z potu omycie, rodzić się; potowi bronić się; pot czynić (2), omywać, pobudzać (pobudzający, wzbudzać) (6), przywodzić (przywieść, wywieść) (4), z siebie omyć, sprawować, uśmierzać, wypuszczać z siebie, zastanawiać (4); przez pot purgowan, wyciągać, wypądzac, wywodzić, potem jadu zbyć, modlić się, purgować się, wychodzić, orać w pocie.

Frazy: »pot [przez kogo] bije« (3): Pot przez mię biie/ drzę wízytek/ y bládnę KochFr 80, 45; LatHar 520.

»pot ciecze« [szyk zmienny] (3): tako krwawy pot iako kropie ciékl na ziemię z náfwiećfíe^{go} ciała. OpecŻyw 101v, 102v; Sudore manat, Poći fie/ Ciecze po nim pot. Mącz 208b.

»pot miece (a. wymietuje) się« (2): *RejKup* m3; Kiedy w Pierściach niekthora ieft przekázá/ tyć łą známioná: Pot fye ná włyftko ciáło miece *SienLek* 15v.

»pot (po)płyńie (a. opłynął, a. wypłynął), płynąc (N) (a. wypływający); potem opływać; z potem wypływać« = *manat sudor Mącz* (7:2;1;1): *BierRaj* 23v; Też komu lie ciało zbytnie otworzy tak iż pot zbytnie płyńie/ namaż ie rożanym oleykiem *FalZioł* 116a, I 41d, 56c, II 19a, III 28d; *KrowObr* 49v; *Mącz* 208b; Pot śiłny [!] płynąc iáko fznury: złe zná(mię.) *SienLek* 23; *RejPos* 104, 107.

»pot wychodzi (a. wychadza, a. pojdzie, a. wyszedł)« [szyk zmienny] (8): A takowy ftrach ział go/ [...] aż obfity pot wyífedł s niego/ tzo przez dwie fukience przefsedł/ ij na ziemię ciékl *OpecŻyw* 102v; *FalZioł* I 152d; *GlabGad* A7, A8; A to pory zowá dziurki fuptylne ktorych człowiek nie doyrzy w cieie człowieczym/ á fnich włofy wyraftháią y poth wychodzi. *BielKron* 335v; *Mącz* 313a; *SienLek* 136v; ácz siedzą Więc [w wodzie] drudzy do tąd zówzdy/ áż fye ciáło dobrze rozgrzeie/ pot z łýsiny póydzie *Oczko* 27v.

»pot występuje (a. wystąpi)« = *sudor prorumpit Mącz* (2): *Mącz* 361b; áli fię Dyabeł do mnie wemknie/ á lkoro fię nań obejżrę/ pot ná mię zaráz wyftąpi *ReszPrz* 51.

Zwroty: »krwawym potem się oblać, obłany; pot krwawy rozlać (a. wylać); pot krwawy wylany; wylewanie krwawego potu« [szyk zmienny] (1:2;2;1;1): *PowUrb* +v; Piękna też to/ ieśliż nie w wylewaniu krwawego potu/ przynamniy w przykłádaniu pilności/ y wżyciu trudu iákiego ná modlitwie/ Páná Iezufá náśładowác. *LatHar* [+10], 289, 316, 337, [540]; Syn zásię twóy miły/ gdy iuz ciérpieć poczynał/ Piérwfy pot zá nas grzélzné z ciáłá krwáwy wylał. *SiebRozmyśl* H2.

»pot ocierać; otrzeć się (a. utrzeć), ocieran z potu; ocieranie potu« [szyk zmienny] (2;2;1;1): *OpecŻyw* 104v; naprzeciw fwierzbiowi/ Sarkę/ Litargirium, ałun warz w oczcie á w oliwie/ á tym lie namazuy w łazni á poć lie ocieraiąc pot albo ciepłą wodą omywaiąc *FalZioł* III 36a, II 19a, V 69v; *Oczko* 27v; *Calep* 1025b.

»potem pocić się krwawym« [szyk zmienny] (5): *OpecŻyw* 101v, 102; *GrzegRóżn* K2v; Iż nań fráfunek śmiertelny przyśedł/ y pocił się krwáwym potem/ ták bárzo: iż krople potu iego pádály ná ziemię. *BiałKat* 91; *WujNT Luc* 22 arg.

Wyrażenia: »potu krople« [szyk 1:1] (2): *BiałKat* 91; gdym prześtráżony/ Z ftráchu fwego lie ocknął/ będąc wylękniony/ A Potu lodowégo krople mię ofuły: Porwę lie w onéy trwodze *GosłCast* 20.

»krwawy pot« [szyk 19:5] (24): *BierRaj* 23v; Racz dzyłzya roźłfchyrzycz y offgyerowacz. thwoy krwawy pot. bogu oczczv thwemu. nybyefzkyemu. zathego czlowyecka. dzyłzya vmyerayącego. *PowUrb* +v; *OpecŻyw* 101, 101v; *KrowObr* 49v; *RejPos* 104, 107; *BiałKat* 86; *BielRozm* 11; *LatHar* 248, 515, 520. Cf »krwawym potem się oblać«, »pocić się krwawym potem«.

»pot śmierdzący (a. smrodliwy); potem śmierdzący, trącić« = *virusus Mącz* [szyk 2:2] (2;1;1): *FalZioł* IV 36c; w nich [koniach, mułach] mięfo ieft cirpkie, ku pozywaniu [!] nie godne, y owfzem trąci potem, ktori ieft znak zółci *GlabGad* E6, I4; *Mącz* 499b.

»pot zaskorny« (2): Kłóćie potu zafkornégo znák [ograzki] *SienLek* S[ss]2v, S[ss]3.

»zimny, lodowy pot« = *gelidus sudor Mącz* [szyk 2:1] (2:1): *FalZioł* I 56c; Gelidus toto corpore manabat sudor, Zymny pot po włyftkim cieie płynął. *Mącz* 208b; *GosłCast* 20.

[Zestawienie: »pot anglicki« = *śmiertelna choroba, objawiająca się między innymi gwałtownymi potami, której epidemia wybuchła w Anglii z końcem XV w., a w kolejnych nawrotach w początkach XVI w. objęła też część Europy, w tym Polskę: Przed láty był pot Anglicki y kroftá Fráncufka/ chorobą nową y niełtycháną BusLic 41v.*]

Szereg: »krew i pot; krew (a. krwawe krople) z potem« (1;2): *OpecŻyw 105v; Ieżu ktoris dla łtrachu okrotnej łmierci modłacz łie Krew z pothem z łiebie wypufzczał. łmiłtuj łie nad nami. TarDuch C; KlonWor 75.*

W przen (1):

Zwrot: »krew i pot wypić« (1): *Azaż owo nie ciężka/ Gdyć vboftwo bierze Lotr y ofzuft: [...] Vczyni cię żebrakiem: á iź ták rzec mułżę/ Krew y pot twoy wypiię/ wydrze z łiebie dułżę? KlonWor 75.*

Przen (6):

Zwroty: »uszy potem nabijać« = *naprzykrzac łię gadaniem (1): Vłzy Ty páńłkię potem Ołłe nábiiałz. GosłCast 75.*

»pocić łię krwawym potem« (1): *Dziełiątego dnia [przed dniem sądnym] drzewie włłyto rokicię ij ziela będą łie pocitz krwawym potem albo rołę krwawą vkáżą. OpecŻyw 193v.*

a) *Gazy wypuszczane odbytnicą (4): wlałzłzy pod wirzchnicę/ poczał pilno pierdzieć/ Y potym pot wypułcił/ áż poczyłó łmierdzieć. RejFig Cc8, Cc8 [2 r.].*

Zwrot: »[jakim] potem łię pocić« (1): *(nagł) Co łie chlebnem potem poćił. (-) RejFig Cc8.*

a. *Pot spowodowany ciężką pracą (76): Iák ołłęł chłopek nigdy bez kłopotu/ Nie ołchnie z potu. Robi dzień y noc KlonFlis C4.*

Frazy: »[przez kogo] idzie pot« (1): *BielRozm 11 cf Wyrażenie.*

»pot z czoła płynie« (1): *leć komu pot z czołá Czyłty płynął w me czały/ błoga mu łtodołá RybGęłli B4.*

Wyrażenie: »pot krwawy« (1): *[Rzemiełnik, szynkarz] Iáko chca łobie mierzą bez włłelkicy vłtawy/ A przez Kmiotká idzie pot robiąc ná to krwawy. BielRozm 11.*

Wyrażenia przyimkowe: »aż do (rzucenia) potu« (2): *Exudare labore. Pracowác áż do rzucenia potu. Mącz 427a; Calep 313b; [gdyżem łie obroćył ku włłem vczynkom/ ktore vczyniły ręce moje/ y ku pracam wnic žeto náđáremno vzyłował áż do potu/ vźrzałem we włłech rzeczach márnóć HierWielEccle 4].*

»w pocie« (1):

~ *Wyrażenie:* »w silnym pocie« (1): *Wieprz widząc wołu w roboćie: A on orze w łilnym poćie: Widząc łie proznuiącego/ Wzgárdził wołu vbogiego. BierEz K. ~*

Przen: Trud, ciężka praca; wytwór czyjełł pracy (70): KromRozm I B; Kto bierze chleł człowiekowi kthory go przez pot nábywa: ielł iáko ten ktory zábijá bliźniego łwego. Leop Eccli 34/26; ktora [łława godnego człowieka] s pocźciwego potu płynie. GórnDworz D7; ále łámeł cnoty potomkom ináčzey [rodzice] podác niemogá/ iedno áby iey oni łámi łobie łpráwámi łwemi á potem dołtawáli. ModrzBaz 42, 51v; Chćiwołłciá zięty/ áćz w pracy vmiera/ Niedba: náđzieiá zyłku/ pot/ cukruie. GrabowSet V3.

pot czego [= *czym wywołany*] (1): Niech ná kolumnę wyfoką gdzie mieyfce Obiorą: niechay iego wielkie cnoty Máią pámiątkę/ y prac trudnych poty. *GrochKal* 22.

pot czyj [w tym: *G sb i pron* (12), *pron poss* (11), „*cudzy*” (3), *ai poss* (1)] (27): *KromRozm I A4v*, B; *MurzNT* 111v; *LubPs* X6; *HistRzym* [89]v, 106; *RejPos* 325v; *ModrzBaz* 8v, 34v; z ich [*Hebrajczyków*] potu budowáli krolowie [egipscy] pałace y zamki. *SkarŻyw* 477; *GrabowSet* C, C3; *SkarKaz* 610a [2 r.]; *CiekPotr* 48; *SkarKazSej* 704a [2 r.]; Iż ízkutá wláśnie iákoby żołądek Pożrze folwárki/ gdy Pan żyie ízumno/ Y wízytko gumno. Te zaś żołądki prowadzą do Gdańfká Poty cnych kmiotkow *KlonFlis* C4v; *KlonWor* **, 12. Cf *Zwroty*.

W połączeniach szeregowych (5): *RejPos* 219; Nie trzebá tu wípominác prace/ potu/ ítaránia/ pilności/ ktore táż to Societas wítawicznie czyni około dobrego chrześcijánískiego wychowánia y ćwiczenia młodych ludzi *ReszHoz* 137; *SkarKaz* 610a; Táką wziętość twoi Przodkowie [...] tobie Zoftáwili, żebyś to czego oni ciężkim Y krwáwym potem swoim, dzielnością, y męftwem Doftáli, wyflúzyli, [...] Ná zbytkách [...] wtrácił? *CiekPotr* 48; Bo Kmiotáfek vbogi [...] Karmi fię wítawiczną biedą y kłopotem: Zinnem y wpaleniem/ łzami/ dymem/ potem. *KlonWor* 77.

Fraza: »pot ciecze« (1): A oná krew ábo pot żywych poddáných y kmiotkow/ ktory wítawicznie bez żadnego hámowánia ciecze/ iákie wízytkiemu kroleftwu karánie gotuie? *SkarKazSej* 704a.

Zwroty: »[czyjzego] potu pożywać (a. używać); [czyim] potem żywy« = *wykorzystywać kogoś; alieno sudore frui* *Modrz* (3;1): Proznuiący y leniwi/ Ktorzy cudzym potem żywi: Bárzo máią być karáni *BierEz* K2v; *SeklWyzn* Dv; Vkałz kędy PanBog przykazał [...] wítawitnie w chłodzie siedzieć/ proznowác/ á ludzkiego pothu dármo vżywác? *KrowObr* 140; *ModrzBaz* [38]v.

»pożywać potu czoła sw(oj)ego; żywić (się) potem czoła swego; żyć z potu swego« = z *trudem zdobywać środki utrzymania* [*szyk zmienny*] (2;2;2): *MrowPieś* A3v; przeto dom ábo narod Dawidow/ z vbożał/ y do tego przyzedł/ íż ten Iozeph z niego idący/ żywił fię potem czołá swego/ w vbogim rzemiefle swoim. *SkarŻyw* 241, 245; *CzechEp* 65; [*Bóg*] Kazał z Ráiu wygnác gwałtem ono dwoie ludzi/ áby żyli z potu swego iák niewolni fludzy. *ArtKanc* N11v; Ciáło twoie śmiertelne y dużę pomierną/ Zyw potem czołá twego/ prawicą fwą wierną. *KlonWor* 44.

Wyrażenia: »ciężki pot« (3): iżebyścye [...] z yáłmużny y cýęfzkyego potu náłfego y náłfých vbogich ludkow/ proznuyąc/ pfy/ chłopy/ ízkápy karmili *KromRozm I A4v*; *LubPs* X6; *CiekPotr* 48.

»pot czoła, oblicza, osoby, twarzy« = *sudor vultus* *PolAnt*, *Mącz* (19:2:1:1): wzgárdziwfy to co nam dármo á ínádnie przypásć ma/ wolemy tego z wielkimi trudnościami/ pracami/ á z niepobożnościami/ á s potem czołá náłzego/ á s kurzeniem głowy náłzey/ nábywác *RejPos* 219, 289v; dobrze czynić iuż było ciężko dziatkom ich [*Adama i Ewy*]/ á cnotá y boiazń Boża przychodziła im zpotem czołá ich *SkarŻyw* 263; błogofławiony to człowiek/ ktory zá rownym potem czołá/ álbo fercá swego/ doftáie chlebá tego Anyelfkiego. *LatHar* 253. Cf »pożywać potu czoła sw(oj)ego«, »w pocie czoła«.

»krwawy pot« (5): *RejPos* 325v; Nie bez częftego á práwie oímoletnego s krwáwym potem zątrwożenia [...] zpracowanego mozgu [...] do záłożenia fundamentu tey przedfiewięzietey Híftoriey náłzey [...] przyftępuię *StryjKron* A; [*ojczyzna nasza*] z wielkim á práwie krwáwym potem/ przez

frógie y niezliczone śmierci/ ięft od fławnych przodkow náleznych nabyta *VotSzl* A4v; *CiekPotr* 48; *SkarKazSej* 704a marg.

»wielki pot« (3): Multi sudoris est ea res, Wielkiego potu yeft tá rzecz To yeft/ potrzebuje wielkiej roboty *Mqcz* 236a; *CzechEp* 105; *VotSzl* A4v.

[»wyssanie potu«: ktorzy iefli ku wyffaniu potu/ to ięft máiętności wielką pracą nabytych/ vbogich ludzi/ [...] częgo gwałtem nie mogli/ fortylęm á chytróścią iáką wydzieráli *LorichKosz* 54v (*Linde*).]

Szeregi: »kłopot i pot« (1): žalby mi I. M. było: to by te⁸⁰ nie mógł bez wielkiego kłopotu y potu odpráwić [*tj. odpowiadać na zarzuty*]. *CzechEp* 105.

»krew i (abo) pot« (2): Bo łakomi [*urzędnicy*] ktorzy ná krew y pot poddánych pátrzą/ dáruią wiele pánom *SkarKaz* 610a; *SkarKazSej* 704a. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*]

»pot i nakład« (1): Nie dopiero mowmy trudno/ nie fpráwiem nic: Afz gdy nádtym pofiedziem/ porobiem/ y potu nálezgo y nakładu przyfádzim *SkarJedn* 382.

»pot a (i) praca« = *labor et sudor* *Modrz* [*szyk 2:2*] (4):á iz ią on [*Bóg muzykę*] dał dla ochłody/ y nieiákicy wciechy w pracy/ á fráfunkach náleznych: ftądże owo ięft/ iz kmieć w gorące dni fpiewáiąc fobie o lipce/ máło pracy/ á potu czuie. *GórńDworz* H3; *ModrzBaz* 8v, 39v; *KlonWor* **. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 2 r.*]

»pot a robota« (1): gdyż [*Adam*] potem á robotą fwą chlebá y pożywienia nabywał *HistRzym* [89]v.

Wyrażenie przyimkowe: »w pocie« (23): *LubPs* X6; Sameś niebá ośiadł/ á chciałeś/ by ziemię/ W pocie fwym fpráwuiąc/ ludzkie miało plemię *GrabowSet* C, V3; [Kto odeymie chleb w pocie wygárdłowány/ táki ięft iáko ow co zábija bliźniego fwego. *KonKaz* B3v].

~ *Zwrot: bibl.* [*Gen 3/19 i nawiązania do tego miejsca*] »w pocie pożywać (a. używać) chleba, jeść chleb, być żyw, mieć chleb, szukać chleba; pożywienie« [*w tym: czoła itp. (13)*] = *in sudore vultus sui vesci pane* *PolAnt*; *cum sudore vultus sui vesci pane, in sudore vesci pane suo* *Modrz* [*szyk zmienny*] (10:2:1:1:2): że pan Bog fám vfty fwemi Adamowi rofkazał/ áby robotą włáfną/ yákoby rzemyflem yákim chlebá y pożywyenya nabywał/ mowiąc mu: W pocie czołá twego będziefz żyw. *GliczKsiqz* H; w pocie twarzy twoiey będziefz pożywał chlebá afz fię wroćifz do ziemie s ktorey ięfteś wzięty *KrowObr* 225, 226v; *RejWiz* 161v marg, Dd4; *BibRadz* *Gen* 3/18; *BielKron* 2; iako pifano ięft. W pocie twoim będziefz iadł chleb twoy. *HistRzym* 106; *RejPos* 71; *GrzegŚm* 1; *ModrzBaz* 13, 37, 83; *SkarŻyw* 262; *WerKaz* 291; *GrabowSet* Gv; *WysKaz* 24.

Wyrażenie: »w pocie czoła, oblicza, osoby, twarzy« = *in sudore vultus* *PolAnt*; *cum sudore vultus* *Modrz* (11:2:1:1): *RejWiz* 161v; [*święci*] złe fklonności fwe pilnością y pracą z siebie pelli/ y ogrod fercá fwego także z Adámá zaráżony/ w pocie czołá fwego czyścili. *SkarŻyw* 121. Cf *Zwrot*.

Szeregi: »w pocie i w płáczu« [*szyk 1:1*] (2): *ArtKanc* C16v; Bog moy/ rozgniewał fię frodze/ Ná flugę fwego: á zlorzecząc iemu/ W płáczu y w pocie/ y nieznośney trwodze (*Rzekł*) będziefz miał chleb/ ku pokarmu twemu. *GrabowSet* Gv.

»w pracy a w pocie« (1): Zaište głos Boży pofłánowił/ áby káždy w pracy á w pocie [*in labore et sudore*] chlebá pożywał. *ModrzBaz* 83. ~

2. *Inna wydzielina organiczna* (5) : Hydrotēs, Latine succus, Sok álbo pot, Vel lachryma in arboribus, Kléy który z drzew wyftępuje. *Mqcz* 160b.

a. *Purpura, barwnik wydzielany przez śródziemnomorskie ślimaki z rodzaju rozkolców i szkarłatników (3)* : Murex, Morski żółw/ łzárłatney fárby pot w łobie máyący. *Mącz* 238a.

pot czego (żywotne) (1): Medicamen aliquando pro succo purpurae, Miáłto potu álbo yuchy nieyákíey ryby morskiey/ którą przed czáfy łzárłat fárbowano. *Mącz* 212d.

Zwrot: »puszczać z siebie [jaki] pot« (2): Purpura, Nieyáki morski żółw álbo rybá która z siebie pułzcza łzárłatny pot który zbieráyá ná łzárłatną fárbę. *Mącz* 332b, 384a.

b. *Sepia, barwnik wydzielany przez mątwy (sepie) (1)* :

W porównaniu (1): Sepia, Morski páyák/ pułzcza z siebie czarny pot by ładze álbo yákíe czernidło gdy go chcą włówić w którym łie chce zátáyć. *Mącz* 384a.

3. *Wilgoć skraplająca się na jakiejś powierzchni (1)* : Aspergines parietum, Pot który ná łciány wyłtępuye. *Mącz* 404a; [Mroz iuż ginie/ a wdzięczne ciepło nałtawáło. Zbroie z potu mroźnego/ iuż poćirali. *RymszaDeket* 68].

Synonimy: **2.** sok; **a.** purpur, purpura; **b.** czernidło, inkaust, sepija; **3.** wilgość, wilgota, wilgotność, wilkość.

KW, ZCh